

Zvočni medij kot učenec in učitelj

Aleš Jan

Vsak medij ima svoje zakonitosti in zahteve, kar velja tudi za slušni množični medij. Tiskani mediji pri jeziku postavljajo v ospredje pravopis, oblikovanje stavkov in povedi ter obliko celotnega besedila. Vidni mediji (gledališče, film in zlasti televizija) poleg pravorečja in razumljivosti zahtevajo sozvočje govora in vedenja, uporabo kretenj, mimike. Zvočni medij, ki je predmet tega razmišljanja, pa je omejen na slišano besedo, na slišano sporočilo, in v tem smislu na način, kako je sporočilo podano, v kakšnem kontekstu in, glede na poslušalčeve sposobnosti sprejemanja, v kakšni jezikovni in zvočno posredovalni obliki.

Zgodovinski razvoj jezika v slušnem mediju, zlasti radiu in na nosilcih zvoka, ima dolgo in zapleteno pot. Ob iznajdbi zvočnega medija in prvih javnih oddajanjih na slovenskem jezikovnem območju je imel jezik prav gotovo izredno povezovalno vlogo.¹ Iz množice slovenskih narečij in različnih govornih načinov, ki so jih gojila gledališča, je radio kot medij bolj nehoti kakor hote postavil temelje enotnemu slovenskemu govornemu jeziku. S svojo vlogo vsesplošnega univerzalnega, javnega in edinega »govorca« v času od 1928 do 1930 je postavil visoko raven govornega sporazumevanja, govorne kulture in zato tudi vsem razumljivo govorno sporočilnost. Lahko bi rekli, da je zvočni medij, radio, ob svojem nastanku ustvaril in vzpostavil temelje enotnega slovenskega govornega jezika, vsem razumljivo zbornu izreko, nekakšno visoko slovenščino.

Ta vloga, ki je značilna za začetke, je bila pomembna tudi med drugo svetovno vojno, ko slovenščina v javnih občilih ni bila zaželeno. Preko oddaj Radia Kričač in preko govornih, tudi umetniških oddaj Radia Osvobodilna fronta (ROF)² je vloga poenotenja jezika prešla v vlogo jezika kot upora proti neuporabi in prepovedi slovenščine in s tem upora proti okupatorju. Prevezela je vlogo ohranjanja jezika, njegove sporočilnosti in kulture.

V povojnem obdobju in s prehodom na posnete oddaje je radio kot medij postal živ dokaz razvoja slovenskega govornega jezika, izražanja v njem in fonetičnega razvoja. Z razvojem tehničnih možnosti, ki so radiu ohranile status najbolj množične oblike govorne besede, se je vloga zborne izreke zaradi lokalnih in družbenih plasti iz enovitega jezika, »visoke slovenščine«, čedalje bolj izgubljala in prehajala v pluralno govorno obliko. Posamezne radijske postaje so, glede na lokacijo, ciljno občinstvo, znanje in spoštovanje jezika, začele jezik uporabljati po svoje, ga s tem po eni strani razširjati, po drugi pa so

1 Ob slovesni otvoritvi Radia Ljubljana 1. 9. 1928 je F. S. Finžgar v uvodnem nagovoru že nakazal »kulturno in narodnobuditeljsko vlogo radia kot medija« (Jan 2018: 34).

2 Več o zgodovini radia na Slovenskem v Brojan (1999).

ga razvrednotile.³ Lahko bi postavili tezo: radio je ob svojem začetku slovenski govorni jezik poenotil, z razvojem pa je to poenotenost hote ali nehote zaobšel, jo razvrednotil in ustvaril niz govornih različic slovenščine, tudi takih, ki zlasti v reklamnih sporočilih koketirajo z množico in pogosto preidejo na vprašljivo govorno in slovnično raven (neuporaba dvojine, rodilnika ob zanikanju predmeta, polovično vikanje, neknjižne besede: štrom, paše itd.).

Zvočna oblika besede, govora, ki je posredovan zgolj prek zvoka, med vsemi slušnimi mediji doseže največ poslušalcev. Nobena izrečena beseda ni tako javna, kakor je beseda v zvočnem mediju. Za to, da bi bila popolnoma razumljiva in bi bila njena vloga ustrezna, pa je poleg pravorečja nujno upoštevati najrazličnejše zahtevnostne stopnje jezika in sintakse, saj besedo slišimo povsod. Slišijo in poslušajo jo vsi, od preprostih ljudi do strokovnjakov za govor, stari, mladi in najobčutljivejši poslušalci – otroci v vseh obdobjih rasti in razvoja, kar pomeni, da ima radijsko posredovani govor tudi velik vpliv na vzgojo.

Zvočni množični medij ima še eno posebnost: za nastopanje v njem je potrebno posebno jezikovno-govorno znanje in poznavanje tehničnih zakonitosti medija. Stališče, da lahko vsak, ki zna govoriti, kompetentno govori tudi preko zvočnega medija, je neprijetno. Da postanejo govorci usposobljeni za nastopanje v zvočnem mediju, je potrebno izobraževanje, ki ga izvajajo strokovnjaki na radiu, in v tem smislu je radio učitelj. Radijski medij s svojo ravno govorne kulture vpliva na poslušalca in ga tako uči in izobražuje. Pri uporabi jezika in govornem šolanju je radio torej hkrati učenec in učitelj.

Pri izobraževanju za medijskega govornika je poleg ustreznega glasu treba upoštevati vsaj še tehniko govora in estetsko kategorijo jezika, poleg tega ne smemo zanemariti tehničnih značilnosti zvočnega/radijskega medija. Najprej pa je pomemben človeški dejavnik, saj je tehnika govora na radiu drugačna kot v drugih medijih. Izgovarjava ima svoje zakonitosti, ki so pogojene s tehničnimi napravami. Kot primer naj navedem dva elementa: glasnost govora in dikcijske sposobnosti. Glasnost je omejena na zmožnost percepcije mikrofona in zaradi njegove vloge sploh ni potrebna. Dikcija pa je, za razliko od gledališke, mehkejša, nežnejša, a ne ohlapna; posebno pozornost je treba posvetiti besedam, ki vsebujejo močne, eksplozivne soglasnike (p, b, t, d, k, g), pri izgovoru katerih govorec izpusti velik zračni tok, ter sičnikom in šumnikom, ki zahtevajo poseben način uporabe mikrofona. Značilnost govorcev, ki se še niso ujeli z zakonitostmi medija, je npr. sindrom »izpihnjenega balona« – interpretacije povedi, ki proti koncu glasovno in interpretativno padajo, s čimer govorec razvrednoti povedano v posameznem stavku in drobi smisel celote.

Vmesni člen med govornikom in poslušalcem je predvsem mikrofona. Zaradi svojih lastnosti ima tudi svoje zahteve, ki so se z razvojem tehnologije spreminjale in dopolnjevale.

3 Več o tem v Jan (2013: 150).

Je občutljiv, poudari dobre in slabe strani govorca, je njegov partner, prijatelj in sogovorec. Zlasti pri estetski uporabi govora pa je še njegov soigralec, soustvarjalec interpretacije in s svojim odnosom do govorca tudi usmerjevalec poslušalčevega sprejema – vpliva na to, kako in v kakšni obliki prihaja zvok v njegovo uho.

Estetska vloga govorjenega jezika je vezana na poslanstvo in interpretacijo. Pri umetniških igralskih interpretacijah izobraževanje govorca prehaja iz pedagoške vloge na področje umetniške interpretacije, na področje ustvarjanja fikcije in asociativnosti ter na področje zvočnosti besede ali posameznih njenih elementov.

Če izhajamo iz predpostavke, da je beseda v radijskem mediju lahko izražena vsaj na štirih ravneh, lahko ugotovimo, da je njen zvok že sam po sebi lahko tudi estetska kategorija. Besedo namreč najprej pojmuje v strogo semantičnem pomenu brez dodatne interpretacije (branje sporočil, vremenska napoved itd.), z igralsko interpretacijo pa dobi dodatno vrednost, dodan ji je interpretov sopomen in stanje, morda občutek, in kot taka je zabeležena na nosilcih zvoka (umetniška beseda, dramska oblika govora). V tretji fazi postane beseda gradivo, element za dodatno zvokovno obdelavo, pri čemer ima najpomembnejšo vlogo režiser, ki besedo s pomočjo tonske tehnične ekipe oplemeniti z za medij značilnimi izraznimi sredstvi (akustika, ritem, filtri, lokacija itd.), jo v postopku montaže poveže v novo obliko in ji da dodatno vsebino ter ustvari novo kategorijo, zvočno podobo celote. Če pri tem upoštevamo, da je beseda samo zvok, ki ni več vezan na semantično vsebino, igralsko interpretacijo in dodatno zvočno obdelavo, pa ta postane enakovredna vsakemu drugemu zvoku, tudi glasbi, in lahko sama po sebi ustvarja novo zvočno vlogo, zvočni element, zvočni užitek, zvočno vsebino in tako dobiva samosvojo medijsko vsebino in vlogo. Beseda v vsakem primeru izgubi samosvojo semantično vrednost in njena vloga od vsebinske sporočilnosti preide na asociativno področje, ki prvo dopolni z medijskimi sredstvi in postane za poslušalca element asociativne sporočilnosti in percepcije. Tako si poslušalec sam, kot posameznik, ustvari novo podobo, novo vsebino in novo razumevanje.

Izobraževanje za to področje je izredno zahtevna naloga. Stalno in sproti se izobražujeta tako učenec kot učitelj, izvajalec in poslušalec. Izobraževanje izvajalcu in pedagogu poleg tehnične popolnosti ponuja še možnost za asociativno nadgradnjo umetniške interpretacije, poslušalcu pa omogoča percepcijo vseh elementov govorjene besede, ne oziraje se na to, na kateri ravni je bila beseda posredovana.

S tem izobraževanje od strogo didaktičnih postopkov in namenov preide na raven izobraževanja za umetniško uporabo jezika in sklene krog med izvorom besede v radijskem mediju in sprejemom besede pri poslušalcu. Medij pa, kakor smo ugotovili na začetku, ostaja na področju uporabe govora učenec, na področju posredovane besede pa učitelj. Oboje potrjuje, da ima govor v zvočnem mediju izredno pomembno vlogo in veliko odgovornost.

Viri in literatura

BROJAN, Matjaž, 1999: *Začetki radia na Slovenskem*. Ljubljana: Modrijan, Radio Slovenija.

JAN, Aleš, 2018: *Slišati sliko, videti zvok. Zgodovina radijske igre v Sloveniji*. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut (Dokumenti Slovenskega gledališkega inštituta, 55/97).

JAN, Aleš, 2013: Radio in beseda. Katarina Podbevšek in Nina Žavbi Milojević (ur.): *Govor med znanostjo in umetnostjo*. Maribor: Aristej (Zbirka Dialogi, 14). 149–158.